
Robert JOLIĆ

FRA
DIDAK
BUNTIĆ I
BROTNJO

Fra Didak Buntić zacijelo je jedan od najpoznatijih Hercegovaca u povijesti te kršne zemlje. Bio je rodom iz Brotnja, iz sela Paoče u župi Gradnići, ali on zbog toga nipošto nije bio lokal-patriot niti je Brotnjo na bilo koji način izdvajao u svom djelovanju. Nije volio klanove bilo koje vrste, nego je radio na dobrobit svih Hercegovaca, osobito, naravno, Hrvata katolika, kojima ga je poslala Providnost. Štoviše, njegov je život u mnogo većoj mjeri bio povezan sa Širokim Brijegom, gdje je proveo najveći dio života i gdje je ostvario svoja najveća djela, negoli s rodnim bročanskim krajem, u koji je nakon djetinjstva samo povremeno navraćao. To, međutim, nipošto ne znači da je zaboravio rodni kraj u kojem je proveo djetinjstvo, a sudbina je htjela da je i preminuo upravo u Brotnju, i to za vrijeme jednoga pohoda koji je imao svrhu pomoći siromašnom bročanskom seljaku, pomoću meliorizacije Čitlučkog polja. Kao i u životu, tako je i u smrti samo nekoliko godina njegovo tijelo počivalo u Brotnju: kasnije mu je tijelo preneseno najprije u Mostar, a kratko potom u Široki Brijeg, gdje je pokopan u veličanstvenoj crkvi koju je upravo on za života sagradio.

Jedan od tisuću upisanih u Maticu krštenih župe Brotnjo-Gradnići, ali zacijelo i jedan od najpoznatijih Brotnjaka u povijesti, jest i Franjo Buntić, kasnije fra Didak. Upis o njegovu rođenju i krštenju upisan je u V. svesku Matice krštenih te župe. U izvorniku glasi ovako:

Paoča die 10. Octobris 1871. na[tum] heri P[ater] Franciscus Dobretić bap[tizavi] Franciscum l[egitimum] f[ilium] Michaelis Buntić, et Mathiae Stojić e Dragičina. P[atrinus] f[uit] Bartholomaeus Paponja a Paoča.

Kasnije dopisano: *P[ater] Didacus Buntić + 3. II. 1922.*¹

U prijevodu:

Fra Franjo Dobretić krstio je dana 10. listopada 1871. Franju Buntića, rođenog jučer u Paoči, zakonitog sina Mije Buntića (iz Paoče) i Matije Stojić iz Dragičine. Kum je bio Bariša Paponja iz Paoče.

Kasnije je – prigodom njegove smrti – netko dopisao da je Franjo Buntić zapravo fra Didak Buntić i da je preminuo 3. veljače 1922.

Možda je Franjo Buntić dobio ime svoga krstitelja, ondašnjega gradničkog župnika, fra Franje Dobretića, iako je vjerojatnije da je ime naslijedio od svoga strica Franje (r. 1833.),² najstarijeg sina svoga djeda Stanka, dakle polubrata svoga oca Mije. Držim da je taj njegov stric preminuo kao dijete. On je prvi Franjo u rodu paočkih Buntića, a ime je dobio svakako pod utjecajem franjevac, gradničkih župnika, članova reda koji je utemeljio sv. Franjo Asiški. Prema onomastičkim istraživanjima ime Franjo često se pojavljuje upravo na franjevačkim župama.

Župnik koji je krstio Franju (fra Didaka) Buntića, fra Franjo Dobretić-Bašadur, rođen je u Mostaru 1841., a preminuo u Šuici 1901. kao aktualni šuički župnik. U franjevački je red primljen 1857., a za svećenika je zaređen 1864. Pastoralno je djelovao u nekoliko hercegovačkih župa: Široki Brijeg, Županjac, Gradnići, Mostar, Gorica, Grabovica na Bušku blatu, Šuica, a osim toga je djelovao i kao učitelj, tajnik Provincije, knjižničar i zborovođa te odgojitelj mladih fratara na Humcu. Bio je definator u tri navrata. Pokopan je na šuičkom Kolakovu groblju, gdje

1 Arhiv župe Brotnjo-Gradnići: Matica krštenih Brotnjo, sv. V, str. 324, br. 342.

2 Arhiv župe Brotnjo-Gradnići: Matica krštenih Brotnjo, sv. IV, str. 9, br. 967.

mu je njegov nasljednik, fra Križan Galić (šuički župnik 1902.-1904.), podigao monumentalan grob i nadgrobni križ.³

Robert JOLIĆ
Fra Didak Buntić i
Brottnjo

Rodoslovlje

Fra Didak Buntić potječe iz staroga broćanskog plemena Buntića, koje je starinom upravo iz sela Paoče. Kasnije su se iz Paoče, zbog prenapučenosti, škrte zemlje i stočarskih kretanja, selili u razna druga kako broćanska tako ostala hercegovačka sela i gradove, pa i daleko izvan Hercegovine. Najstariji do sada pronađeni spomen toga prezimena potječe s kraja 17. stoljeća, točnije iz godine 1697., a sačuvan je u Matici krštenih i vjenčanih, za široko područje koje su u to vrijeme opsluživali franjevci iz zaostroškog samostana. Pod datumom 26. travnja 1697. zabilježeno je da je Toma, sin Marka Buntića, iz Broćnja, bio kum na vjenčanju Grgura Čulumovića iz Broćnja i Jeluše Jerković iz Međugorja.⁴ Na temelju ovoga upisa može se sa sigurnošću zaključiti da su Buntići u Paoči živjeli već od polovice 17. stoljeća, a nema nikakva razloga ne vjerovati da su tu bili i davno prije, možda i prije turske okupacije Hercegovine, u drugoj polovici 15. stoljeća. Za tu tezu nemamo, nažalost, nikakve potkrepe u sačuvanim dokumentima.

Buntići su bili jedno od mnogobrojnih hercegovačkih plemena privreda kojih je bila bazirana na stočarstvu. Kako u Hercegovini nije bilo dovoljno pašnjaka da bi se stoka, pogotovo ona sitnog zuba, mogla čitave godine prehranjivati u matičnim selima, to je većina stočara u ljetnoj sezoni izgonila svoju stoku na visoke planine oko Blidinjskog jezera (Čvrstica, Vran), kao i na Ljubuš, Radušu, Čabulju i druge.⁵ Fra Didakov djed Stanko Buntić (r. 1807.) također je izgonio stoku preko ljeta, negdje u Polja – danas

3 R. Jolić, Franjevački grobovi u Hercegovini, *Hercegovina franciscana*, br. 1, Mostar, 2005., str. 159; ISTI, Matične knjige: svjedoci povijesti, *Godišnjak župe sv. Blaža*, br. 3, Gradnici, 2006., str. 59-60. Na oba mjesta zabunom sam naveo da je spomenik podigao šuički župnik fra Filip Gašpar (1926.-1941.), iako je već iz samoga nadgrobnog natpisa jasno da je to učinio fra Križan Galić.

4 N. Mandić, *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Brottnju*, Mostar – Brottnjo, 2001., str. 89.

5 Njihov način života oko 1935. godine odlično je opisao J. Popović, Ljetni stanovi na planinama Plasi, Muharnici i Čvrstnici, *GZM*, XLVII/1935., str. 117-146 + table XI-XIV; Ljetni stanovi na planinama Vranu, Čabulji i Maloj Čvrstnici, *GZM*, XLVIII/1936., druga sveska (za prirodne nauke), str. 63-97 + table V-VII; Ljetni stanovi na planinama Raduši i Ljubuš, *GZM*, XLIX/1937., druga sveska (za prirodne nauke), str. 65-111 + table IV-VII.

ne znam točno na koju lokaciju. Jedno je njegovo dijete, kćerka Ana, i rođena na Poljima, 27. srpnja 1853. Krstio ju je kapelan Poljâ, fra Nikola Anić.⁶ Stankova je obitelj uskoro stekla i zamjetan imetak u Duvanjskom polju, u selu Lipi. Tako je nekolicina njegovih sinova (rodilo mu se 12-ero djece, od čega 9 sinova!) počela i trajno boraviti u Lipi – među njima i fra Didakov otac Mijo. Do danas su u Lipi ipak ostali samo potomci Mijina polubrata Šimuna.⁷ O tome da je i fra Didak kao dijete boravio u Lipi – stalno ili privremeno – imamo pouzdane podatke, o čemu će više riječi biti kasnije.

Prema popisu biskupa fra Pave Dragičevića iz 1742. godine, u Paoči su živjele dvije obitelji Buntića: **Lovrina** s 12 članova i **Nikolina** s 13 članova. Nije ih bilo ni u jednom drugom selu. Ubrzo potom neki su se Buntići počeli raseljivati iz Paoče u druga mjesta, tako da je biskup fra Marijan Bogdanović 1768. u Paoči našao samo jedno domaćinstvo Buntića: Jozino s čak 28 članova, a Buntići su već živjeli i u Međugorju (dvije obiteljske zadruge s ukupno 21 članom) i Studencima (jedna obitelj sa 7 članova).⁸

Jozo Buntić iz Paoče (sin ili Lovrin ili Nikolin, iz popisa 1742.), u čijoj je obiteljskoj zadruzi 1768. bilo 28 članova, oženio se Lucom rođ. Kosir i s njom imao dva sina: Stojana i **Šimuna**.

Jozin sin Šimun Buntić oženio se Perkom r. Pehar iz Gradnića i s njom imao petero djece: Ruža (1798.), Nikola (1801.), Božica (1802.), **Stanko** (1807.), Iva (1809.).

Šimunov sin Stanko (*Staniša*) Buntić ženio se dva puta. S prvom ženom Ivom r. Dragičević iz Zvirovića (vjenč. 11. I. 1830.) imao je troje djece: Franjo (1833.), Vida (1834.), Šimun (1835.). S drugom ženom, Vidom r. Jeličić iz Paoče (vjenč. 23. XI. 1841.), imao je devetero djece: **Mijo** (1842.), Jozo (1844.), Stanko (1846.), Paškal (1848.), Martin (1849.), Ambrozije (1851.), Ana (1853.), Vida (1855.), Mate (1858.).⁹

Stankov sin Mijo Buntić oženio se 6. XI. 1869. Matijom r. Stojić iz Dragičine i s njom imao dva sina: **Franjo** (1871.), Ivan (1876.). Franjo je kasnije postao fra Didak. Njegov brat Ivan (Ivše) tijekom godine živio je na dva mjesta: u Paoči i u Lipi na Duvanjskom polju, gdje su Buntići imali svoje imanje, te preko ljeta, a ponekad i preko čitave

6 Arhiv župe Brotnjo-Gradnići: Matica krštenih župe Brotnjo, sv. IV, str. 543, br. 192.

7 Podaci na temelju obiteljskog stabla koje je izradio Ivan Buntić iz Lipe.

8 D. Mandić, *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae in descriptionibus annis 1743 et 1768 exaratis*, Chicago-Roma, 1962., str. 88, 121. U popisu iz 1768. pogrešno prepisano Joseph Budich, namjesto Buntich.

9 Rodoslovlje načinjeno na temelju broćanske Matice krštenih i Matice vjenčanih.

godine, boravili sa svojom stokom. Ivšu su ubili Srbi-partizani iz Lipe u pojati u Lipi 1943. godine. Bili su sirotinja i Ivše im je uvijek pomagao. Nakon dojave da bi mogli stradati, Ivše je poslao obitelj u Hercegovinu, a on se vratio u Lipu, ne vjerujući da bi mu se išta loše moglo dogoditi, jer je bio dobrotvor onima za koje se govorilo da mu prijete smrću. Nakon što su ga počeli tražiti, sakrio se u pojatu, u jasje ispred volova. Pronašli su ga i ubili u jaslama puščanim mecima. U Drugom svjetskom ratu stradao je i Ivšin sin Jozo: poginuo je u Sjevernom logoru u Mostaru.¹⁰

Upravo to što su Buntići, potomci Stanka Buntića, imali velik zemljišni posjed i brojnu stoku, navelo je Ivu Dobržanskog da zabilježi kako se fra Didak rodio “od ugledne i imućne seljačke porodice”.¹¹ Ipak se to bogatstvo ni u kom slučaju ne može uspoređivati s današnjim blagostanjem, nego valja svejedno imati na umu da se živjelo siromaški. O tome najbolje svjedoči fotografija fra Didakove rodne kuće, koja je bila bijedna suhozidina prekrivena slamnatim krovom.

Djetinjstvo, školovanje i izbor zvanja

Za djetinjstvo Franje Buntića, kasnijeg fra Didaka, vezana je zanimljiva priča, možda legenda, ali se svejedno povezuje s njime. Naime, u brdu iznad njegova rodnog sela Paoče postoji kamenica koju seljani nazivaju “Vranina kamenica”, a prema predaji, u stijeni ju je isklesao upravo mali Franjo Buntić, dok je u brdu čuvao ovce. Ovu je predaju sadašnjem gradničkom župniku, fra Marinku Šakoti, ispričala Ruža Čorić, unuka fra Didakova brata Ivše, koji je živio u Lipi na Duvanjskom polju i tamo stradao u vrijeme Drugoga svjetskog rata.¹² Taj bi detalj već mogao upućivati na to da je mali Franjo bio sklon gradnji, kao i samoinicijativi, te na neki način bio predodređen za velika građevinska i druga djela koja će izvesti u životu.

O školovanju Franje Buntića znamo sigurno da je do desete godine života znao pisati i čitati. Manje je sigurno gdje je to naučio – svakako ne u “službenoj” školi, nego u privatnim poukama. Prema nekim podacima, osnovama čitanja, pisanja i računanja poučio ga je “lutajući učitelj” Šimun Buljan, koji je tih godina hodao po Brotnju i poučavao mladež po broćanskim selima. Ipak, to nije posve

10 R. Jolić, *Župa Kongora (uz 75. obljetnicu postojanja) 1917. – 1992.*, Tomislavgrad, 1993., str. 84. Detalji na temelju pričanja Ivšina unuka Miljenka Buntića, koji živi u Paoči.

11 I. Dobržanski, *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice. Najbolji način za suzbijanje analfabetizma*, Sarajevo, 1914., str. 11.

12 Prema dopisu fra Marinka Šakote, svibanj 2008. U mom posjedu.

sigurno, pa ga je možda poučavao i netko drugi, primjerice Jozo Buntić.¹³ Ivo Dobržanski pak piše da su Franju prvoj pismenosti poučili njegovi vlastiti stričevi, koji su bili pismeni: “Svih pet stričeva znali su čitati, te se svaki dan poslije večere čitalo iz Banuše, Stipanjače, karablje i iz Kačića. Mali Franjo (tako fra Didaku bijaše krsno ime) svršio je kod svojih stričeva analfabetski tečaj.”¹⁴ U “službenu” školu koja je postojala u susjednom selu i sjedištu župe, Gradničima, mali je Franjo pošao tek kao 11-godišnji dječak, u kasnu jesen 1882. godine. Franjo je – prema podacima iz sačuvanog Glavnog imenika školske mladeži Narodne osnovne škole u Gradničima – u tu školu bio upisan 10. prosinca 1882., a iz škole je “izstupio” 30. rujna 1883. Tako je u toj školi proveo zapravo samo jednu skraćenu školsku godinu.¹⁵ Nakon toga je pošao u Široki Brijeg, u franjevačku gimnaziju.

Školu u Gradničima osnovali su franjevci 1867. godine. Ona je, kao i druge škole koje su franjevci osnovali pod turskom upravom, bila smještena u župnoj kući.¹⁶ Nedugo nakon austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine franjevačke su škole prešle pod državnu nadležnost (od 1881. godine).¹⁷ Učitelji su redovito bili austrijski dočasnici koji su bili na vojnoj službi u određenom kraju. Tako je u Gradničima učitelj bio podnarednik Marko Selnik (1881.-1899.).¹⁸ “Njegova strogost, marljivost, točnost

13 A. Nikić, Život i rad fra Didaka Buntića, u: *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine* (ur. D. Čorić), Zagreb – Mostar, 1978., str. 37.

14 I. Dobržanski, *Seljčke škole*, str. 11. Dobržanski brka nazive teoloških i vjeronaučnih priručnika iz kojih su djeca i stariji ujedno učili čitati i pisati. Tako ne postoje Banuše, nego Babuše, prema moralki koju je sastavio franjevac Babić; tzv. *Stipanjače* su zapravo bile molitvenik što ga je sastavio fra Stipan Jajčanin; karablja ne postoji, ali zato postoji *Korablja*, suvremeni prijevod Sv. Pisma; pod Kačićem misli na poznatu pjesmaricu junačkih pjesama *Razgovor ugodni naroda slovinskog* fra Andrije Kačića Miošića (usp. // Andrija Kiš i Nikola Glavinić, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 24-26).

15 Narodna osnovna škola u Gradničima: Glavni imenik školske mladeži (od 1. X. 1881. do 31. VIII. 1826.). Danas se imenik čuva u Arhivu Osnovne škole “Fra Didak Buntić” u Čitluku. Frane Buntić, rođen 1871. na Paoči, kućni broj 21, upisan je pod rednim brojem 75. Njegov je staratelj bio stric mu Jozo Buntić, poljodjelac. Franji je “svjedočba izdata 10. X. 1883.”

16 D. Mandić, Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca* (Almanah hercegovačke franjevačke omladine), god. V, Mostar, 1938./39., str. 58-61.

17 E. Peco, *Osnovno školstvo u Hercegovini za vrijeme austro-ugarske vladavine*, Sarajevo, 1971., str. 46.

18 E. Raspudić, *Povijest školstva u Brottnju, Brottnjo* (Čitluk!), 2004., str. 46, 48, 49, 51, 77-78 (na pet mjesta se – potpuno nepotrebno – navodi jedan te isti podatak!). Usput, Raspudićevo nagađanje da je škola u Gradničima započela s radom već 1861., a ne 1867., kako se navodi u svim službenim izvorima (str. 45) jest obično naklapanje.

i pobožnost učinila je na Franu i sve njegove suučenike veliki dojam, tako da ga se njegovi bivši učenici i danas velikom zahvalnošću sjećaju.”¹⁹

Franjino napuštanje gradničke pučke škole u dobi od 12 godina bilo je povezano s njegovim izborom zvanja. Naime, nakon što je 10. listopada 1883. dobio svjedodžbu gradničkog učitelja Marka Selnika, Franjo je otišao u Široki Brijeg, gdje je započeo svoje učenje kod franjevac, s nakanom da jednog dana i sam postane franjevac. Nakon što je s 12 godina otišao iz rodne Paoče i iz Brotnja, Franjo (kasniji fra Didak) nikad se više nije vratio stalno živjeti u rodnom kraju. Tu je samo – igrom slučaja – umro.

Oko njegova izbora zvanja postoje neke zanimljive vijesti. Prema njima, Franji se više sviđao vojnički poziv, ali je na majčin nagovor otišao u Široki Brijeg i kasnije postao franjevac – svećenik. Tako je I. Dobržanski zabilježio, najvjerojatnije prema pričanju samoga fra Didaka, da je mali Franjo pokazivao sklonost prema vojničkom pozivu: “Junačke pjesme, sjajna odora Musića i hercegovačkih ustaša budijahu u Frani, koji imadaše smjelo srce, volju za vojevanjem i viteštvom.”²⁰ Franjo je uistinu bio već sedmogodišnji dječak kad je završio hercegovački ustanak (1878.) i zacijelo je slušao u kući o ustanicima, osobito o sjajnoj pojavi don Ivana Musića, ustaničkog vođe. K tome, kako je već rečeno, u kući su se navečer čitale junačke pjesme iz Kačićeva “pismara”, pa je to dječaku moglo pobuditi želju da se i sam okuša u vojničkom zvanju. Dobio je dapače i konkretnu ponudu, i to za svoga boravka u Duvnu, gdje su njegovi imali imanje. Isti Dobržanski zapisao je kako se Franjo “upoznao s nekim stražmešтром iz Županja, koji mu obeća, da će ga smjestiti u kadetsku školu”.²¹ Dobržanski bilježi da bi se taj susret zbio 1885., što izgleda malo vjerojatno jer je Franjo već od 1883. bio u Širokom Brijegu kod franjevac, što pak znači da je već od te godine i znao kojemu pozivu smjera njegov život, pa je vjerojatno da se susret sa “stražmešтром” – danas bismo rekli žandarmom ili policajcem – zbio vjerojatno 1883. godine. Odluku je, međutim, donijela Franjina majka Matija (otac je već bio umro): “Majka njegova nehtijaše o tome ništa čuti, nego željaše svoga sina vidjeti u redovima sv. Frane. Kako mu se djeca rugahu, kad bi ga god vidjeli: ‘Blagosivajte fra Frano’, to on i proti volji stupi u red. God. 1883. dođe u samostan na Široki Brijeg a god. 1885. na Humac.”²² Tako je

19 I. Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 11.

20 I. Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 12.

21 I. Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 12.

22 I. Dobržanski, *Seljačke škole*, str. 12.

Franjo – srećom po Hercegovinu! – završio u franjevačkim naukovnim zavodima te kasnije postao franjevac (vječne zavjete položio 22. II. 1892.) i svećenik (za svećenika zaređen 29. VII. 1894.),²³ profesor klasičnih jezika i veliki dobrotvor, graditelj i organizator. Lijepo primijeti dr. fra Ignacije Gavran: “Ne znam dokle bi fra Didak dotjerao, da je krenuo u oficire – do pukovnika ili generala, ali je u svom, od majke izabranom, zvanju postigao neuporedivo više – da ga cijeli njegov hercegovački katolički narod voli kao oca i majku.”²⁴

DJELOVANJE

Zaštita narodnih prava u dvije države

Nakon što se vratio sa studija iz Innsbrucka (1895.), fra Didak započinje svoj rad u Hercegovini. Taj je rad najuže bio povezan sa Širokim Brijegom, gdje je predavao kao profesor, sve dok 1919. nije bio izabran za provincijala hercegovačkih franjevaca, kada se preselio u Mostar. Iako je, dakle, njegovo 25-godišnje djelovanje bilo vezano najviše za širokobriješki kraj, može se zapravo reći da je fra Didak sve svoje snage usmjerivao na dobrobit cjelokupnoga hercegovačkog pučanstva, a ne samo onoga gdje bi on boravio. Poznate su njegove intervencije i za austro-ugarske uprave, kao i na početku života nove državne tvorevine, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1918. godine), kojima je cilj bio kako sloboda hrvatskoga naroda, poglavito u Hercegovini, tako zaštita hercegovačkih seljaka od progona i izrabljivanja. Ovdje ću za primjer navesti samo dvije njegove intervencije, jednu iz 1909., a drugu iz 1920. godine.

Ogorčen nepravедnim i pristranim odnosom austro-ugarskih vlasti prema hercegovačkim katolicima, fra Didak je 26. studenog 1909. u ime hercegovačkog naroda uputio spomenicu zajedničkom ministru financija i ministru za Bosnu i Hercegovinu, Burianu. U njoj na prvome mjestu protestira protiv otkupne cijene duhana, kao i općenito protiv neumjerene eksploatacije hercegovačkog seljaka: “Hercegovcu je ili mrijeti ili se seliti ili duhan saditi: drugo nam ne preostaje zbog suše i pomanjkanja svake druge zarade i prenapučenosti ovoga kršnoga kraja, od koga niti jedna desetina nije prikladna za obrađivanje.” Potom traži isušenje i regulaciju nekih polja, prije svega

23 A. Nikić, *Život i rad fra Didaka Buntića*, str. 38. Fra Didak je svoje ime s latinskog na hrvatski prevodio kao Borislav, tako da se u brojnim svojim dopisima potpisuje kao fra Borislav Buntić.

24 I. Gavran, *Putovi i putokazi*, sv. II, Sarajevo, /1996./, str. 102.

Bekijskog polja, Mostarskog blata i Buškog blata. Zatim protestira protiv previsokih poreza u stočarstvu, protiv zabrane ispaše i nasilnog odstranjivanja stočara s određenih planina, osobito s Kopčevine, dakle područja Polja i Ljubuše. Nadalje otvoreno govori o potpunom zapostavljanju Hercegovine: otkad je došla austro-ugarska vlast (1878.), u Hercegovini je uređeno tek 150 km cesta, postoji samo jedna jedina pošta i brzojav, u Ljubuškom, a ta je postojala i u tursko doba. Pošte i brzojave treba – prema fra Didaku – hitno uvesti u Širokom Brijegu, Čitluku i Posušju. Austro-Ugarska je “kroz ovo 30 godina načinila samo 20 pučkih škola, 150 km ceste, 2 državne kuće, jednu štalu za magarce, i to su nam sve kulturne tečevine kroz ovo 30 godina uprave”. Uspoređuje Hercegovinu s Afrikom, kolonijom iz koje se samo izvlači, a u nju se ništa ne ulaže.²⁵

Iako je fra Didaku bilo dosta nepravredne austro-ugarske uprave te iako je otvoreno i svim srcem sudjelovao u uspostavi nove državne zajednice južnih Slavena, koja je u početku imala naziv Kraljevina SHS, ipak je uskoro uvidio da to nije ono što su željeli Hrvati i da su svu vlast preuzeli Srbi te da oni tu novu državu doživljavaju samo kao proširenu Srbiju. Stoga je fra Didak opet javno ustao u obranu svoga naroda. Kao član Hrvatske pučke stranke bio je zastupnik u beogradskom parlamentu i tu se borio za prava hrvatskog naroda. Tako u svom dugom govoru u Narodnom predstavništvu (parlamentu) u Beogradu u listopadu 1920. izrijekom kaže kako je “u Bosni i Hercegovini velika većina naroda nezadovoljna s današnjim sistemom”. Potom navodi konkretne primjere nasilja i bezakonja, batinanja nevinih ljudi od žandarma, kao i o zapostavljanju Hrvata u javnim službama. Protivi se nasilnom pozivanju u vojsku i u ‘rezervu’, kao i osnutku prijekog vojnog suda te primjene srpskog vojnog zakona bez znanja i odobrenja parlamenta. Završava: “Ali vas molim, gospodo, da se što prije poduzmu energične mjere, da se jedamput u cijeloj državi, napose u nas u Bosni i Hercegovini, napravi red, i uvede pravda.”²⁶

O toj njegovoj borbi zapisao je fra Didak Ćorić: “Kad su na kraju samovolja i nasilje nadvladali razum i kad je počela nova strahovlada, fra Didak je bio prisiljen najoštrije prosvjedovati protiv još nečuvenijih ugnjetavanja osnovnih

25 Povodom 10-godišnjice smrti Fra Didaka Buntića. Historička spomenica Fra D. Buntića ministru Burianu, *Jugoslavenski list*, 2. februara 1932., str. 9-10.

26 Bezakonja u Bosni i Hercegovini. Govor narodnog poslanika HPS fra Didaka Buntića u Nar. Predstavništvu, *Narodna sloboda*. Glasilo Hrvatske pučke stranke za Hercegovinu, Mostar, god. II, br. 49 (20. X. 1920.), str. 1-2.

i prirodnih ljudskih prava jednog čitavog naroda i prihvatiti borbu koju je počeo čim je nastupio kao mladi profesor na širokobriješkoj gimnaziji.(...) On nije htio ni pod koju cijenu napustiti borbu jer ga je na to tjerala ona ista želja: pomoći svom narodu da nađe svoje mjesto pod suncem.”²⁷

U dijelu koji slijedi nastojao sam pronaći neke fra Didakove pothvate ili segmente njegova života koji su bili povezani s rodnim mu Brotnjom. Iz tih se detalja dâ vidjeti da je – unatoč tome što su njegova briga bili svi hercegovački ljudi – ipak u srcu nosio rodni kraj i da ga se često sjećao i nastojao mu pomoći.

Pošta i brzovjav

Kao što je već rečeno, fra Didak nije nimalo bio zadovoljan “civilizatorskim” postignućima austro-ugarske uprave u Hercegovini. Tako je prežalosno da ta uprava do 1909. nije bila uredila čak niti jednu jedinu poštansku i brzovjavnu postaju u čitavoj zapadnoj Hercegovini. Stoga je stvar u ruke uzeo sam fra Didak. On je, na čelu mjesnog odbora Hrvatske narodne zajednice (HNZ) u Širokom Brijegu, uredio poštu, brzovjav i telefon, kao i otkupni ured duhana, pazar i ćilimanu. Sve je to bilo dovršeno do 1914., kako saznajemo iz fra Didakova opširnog izvješća o radu te stranke tijekom 1914. godine. K tome, slične su ustanove uvedene i u nekim drugim mjestima, pa tako i u rodnome kraju fra Didakovu. Tako su, posredovanjem i nastojanjem mjesnog odbora HNZ-a, poštu, telefon i brzovjav dobili i Posušje i Brotnjo – zacijelo sa sjedištem u Čitluku. Fra Didak nastavlja kako je bilo nastojanja i oko toga da i Ljubuški dobije telefon, ali to nije uspjelo, jer “tu rekao bi kao da nema vrućih mušterija”.²⁸

Analfabetški tečajevi

Poznato je nastojanje fra Didaka Buntića oko opismenivanja hercegovačkoga puka, jer je on savršeno dobro shvaćao da narod bez pismenosti nema ni budućnosti i da uvijek može biti samo rob bez prava, pod vlašću tuđina. Poznati su i veliki uspjesi fra Didakova načina školovanja

27 D. Ćorić, Fra Didak Buntić – dobrotvor Hercegovine, u: *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine* (ur. D. Ćorić), Zagreb – Mostar, 1978., str. 18.

28 D. Buntić, Izvještaj o radu mjesnog odbora “H.N.Z.” na Širokom Brijegu 25. travnja 1914. (Nastavak), (*Glasilo HNZ na BiH*). List za prosvjetu i gospodarstvo, br. 13/1914. Sarajevo (15. 7. 1914.), str. 203-206.

nepismenih, osobito u širokobriješkom kraju. Ipak, njegove su se škole širile i izvan prostora Širokoga Brijega, pa tako i u njegovu rodnom Brotnju. U istome opširnom izvješću o radu mjesnoga odbora HNZ-a u Širokom Brijegu iz 1914. godine fra Didak, nakon što je opisao rad škola opismenjivanja i poteškoće koje su ih pratile, osobito u prvoj godini postojanja (1911.), navodi da su takve škole osnovane i u Rasnu i u Brotnju: "Zavedene su škole i u našem rodnom mjestu u Brotnju. Poslali smo 1050 kom. početnica i 150 kom. abecedaraka. Poslije ljetošnjih ferija, nijesmo mogli doći tamo, ali smo često u pismima apelirali na ponos i rodoljubnu svijest naših zemljaka. Obukom upravlja mladi i rodoljubni mjesni kapelan i kateketa o. fra Grgo Vasiljević, od koga, a i sa druge strane, imam veoma povoljne vijesti. On mi piše: Nastavi li se kroz samu jednu godinu sa tim radom, da neće biti ni jednoga nepismena u onoj prostranoj sa 7000 duša župi. Tamo će uspjeh biti bez sumnje vanredan, za to jamči već i osobnost tog mladog upravitelja."²⁹ Tako je dakle tečaj opismenjivanja vođen u Gradničima, sjedištu velike broćanske župe. Nažalost, onaj u kojega je fra Didak polagao svoje najveće nade, fra Grgo Vasilj, nije ostao u Gradničima, nego je već u proljeće 1914. bio premješten iz Gradnica u Konjic, pa nije sigurno kakav je uspjeh imalo opismenjivanje nakon njegova odlaska.

Emil Raspudić negdje je pronašao podatke (ne navodi gdje) da su "Buntičeve hrvatske seljačke škole radile i na području Brotnja, i to u Čerinu, Bijakovićima i Međugorju,"³⁰ pri čemu preskače Gradniće, za koje smo vidjeli da ih sam fra Didak navodi kao mjesto održavanja analfabetskih tečajeva. "Njegova metoda opismenjavanja putem seljačkih škola jedinstven je izum, koji je dao odlične rezultate. Jer, putem ovih škola opismenjavanje nepismenog stanovništva u Hercegovini provodilo se veoma brzo i jednostavno, i mnogo brže i učinkovitije nego putem organizirane mreže osnovnih škola, koje su mogle primiti samo ograničeni broj učenika, jer ih je bilo veoma malo. U Didakovim školama starost učenika nije bila bitna, a opismenjivali su se i stariji ljudi. Samo za ono što je učinio na polju prosvjete fra Didak Buntić zavrjeđuje ogromne zasluge, priznanje i divljenje."³¹

29 (D. Buntić), Izvještaj o radu mjesnog odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914. (nastavak), *Hrvatska narodna zajednica*, Sarajevo, br. 12/1914. (30. 7. 1914.), str. 182.

30 E. Raspudić, *Povijest školstva u Brotnju*, str. 79.

31 E. Raspudić, *Povijest školstva u Brotnju*, str. 81.

Najveće zasluge fra Didaku Buntiću ipak idu zbog veličanstvene i savršeno provedene akcije spašavanja gladne hercegovačke djece u sušnoj i neplodnoj ratnoj godini, 1917. O tome je već mnogo toga rečeno i napisano, a fra Didakovi najbliži suradnici o tim su putovanjima djece u Slavoniju i Srijem napisali i prikaze 'iz prve ruke'.³² O toj temi objavljena su i dva sustavna rada, autora fra Andrije Nikića³³ i fra Marinka Šakote,³⁴ a prigodom 60. obljetnice spašavanja hercegovačke gladne djece izdana je i spomenica u čast fra Didaku Buntiću.³⁵ Među tisućama djece koja su doslovce spašena od smrti nalaze se i stotine djece iz Brotnja. O tome postoje i određeni zapisi u sačuvanim spisima.

Tako je samo iz međugorske župe na taj način spašeno više od pedesetero djece – barem koliko se da vidjeti iz sačuvanih popisa – a vjerojatno ih je bilo i više. Sačuvan je dokument pod imenom "Imenik mladeži spremljene na prehranu u Hrvatsku", sastavljen u Međugorju 25. rujna 1917. Potpisali su ga župnik fra Anđeo Nuić i školski upravitelj Bićanić. Na tom popisu nalaze se imena 47-ero djece, s osnovnim podacima.³⁶ Iz Šurmanaca je bilo sedmero djece, iz Bijakovića šestero, iz Vionice petero, a iz Međugorja 29-ero djece, u dobi od 8 do 15 godina. M. Šakota je na temelju sačuvanoga *Glavnog imenika školske mladeži Narodne osnovne škole u Gradničima (1881.-1926.)* pronašao brojne podatke o djeci koja su pohađala tu školu, a u godini 1917. prekinuli su školovanje jer su otišli "na prehranu u Slavoniju" ili Hrvatsku. Tako je – prema navedenim podacima – iz fra Didakove rodne Paoče na prehranu otišlo 10-ero djece, iz Gornje Blatnice šestero, iz Gradnića 19-ero, iz Dobrog Sela 9-ero, iz Tepčića troje, iz Blizanaca dvoje, a iz Sritnica troje djece. Ukupno: 52-oje djece iz gradničke

32 F. B. S. (= fra B. Smoljan), Hercegovačka djeca u Slavoniji, *Kršćanska obitelj (KO)*, Mostar, br. 9-10/1917., str. 194-196; D. Mandić, Putovanje hercegovačke djece u Hrvatsku. Put druge skupine, *KO*, br. 11/1917., str. 223-226; I. Marinčić, Putovanje hercegovačke djece u Hrvatsku. Put treće skupine, *KO*, br. 12/1917., str. 246-250; J. Boras, Četvrto putovanje hercegovačke djece u Slavoniju i Hrvatsku, *KO*, br. 1/1918., str. 7-9; S. Marković, Među hercegovačkom djecom u Slavoniji, *KO*, br. 3/1918., str. 40-44.

33 A. Nikić, *Godine gladi*, Duvno, 1974.

34 (M. Šakota), 90. obljetnica spašavanja od gladi naroda u Hercegovini, *Didak*. Glasilo "Dana fra Didaka Buntića", god. II, br. 2, Gradnići, 2007.

35 D. Ćorić (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine*, Zagreb – Mostar, 1978.

36 Arhiv Provincije: SP, sv. 48, f. 99.

pučke škole.³⁷ Dakako, ovo je samo dio broćanske djece koja su išla na prehranu preko Save, jer velik broj njih nije išao u školu, pa nisu niti upisani u školski *Imenik*.

I voditelji pojedinih skupina ponekad bi zabilježili poneki podatak o podrijetlu djece koja su s njima putovala iz Hercegovine. Tako je fra Dominik Mandić zabilježio da su u drugoj skupini s njim putovala djeca iz župa Čerin i Gradnići, a iz Međugorja ih je bilo 43-oje³⁸ (to su zapravo oni isti koje smo već spomenuli, jer su neki s onoga popisa od 47-ero djece odustali od putovanja), a fra Jerko Boras da je s njim u četvrtoj skupini putovalo 19 odraslih dječaka iz župe Čerin, a također iz župe Gradnići veći broj djece.³⁹ Pa ipak, i ovo su samo nepotpuni i površni podaci, tako da zasad nemamo cjelovit popis broćanske djece koja su u fra Didakovoj organizaciji spašena od gladi tijekom 1917. godine.

Kapelan u Gradničima

Fra Didak nikad nije djelovao u pastoralu, točnije za svoga redovničkog i svećeničkog života nikada nije obnašao neku posve pastoralnu službu, bilo župničku bilo kapelansku. Jer čim je dovršio svoj studij u Innsbrucku, uprava ga je Provincije postavila za profesora u Širokom Brijegu (1895.), a na toj je službi ostao sve do izbora za provincijala hercegovačkih franjevac (1919.), s tim da je u međuvremenu bio ujedno i ravnatelj širokobriješke gimnazije (1910.-1919.). Međutim, zbog određenih razloga, točnije zbog sukoba nekih franjevac (poglavito profesora iz Širokog Brijega i Mostara) s upravom Provincije, fra Didak je 1900. bio razriješen profesorske službe i imenovan kapelanom u svojoj rodnoj župi Gradnići. Sukob na relaciji profesori – uprava Provincije započeo je zapravo već 1899. godine, a povezan je s novim uređenjem čitavog franjevačkog reda, tj. s ujedinjenjem dotad razdvojenih četiriju ogranaka Reda i uvođenjem zajedničkog načina života, tzv. *comunità*. Prema novim uredbama, nitko nije smio posjedovati novac. Sporna je točka bila što unatoč tome – a vjerojatno zbog specifičnih (bosanskih i) hercegovačkih prilika – starješinstvo ipak može imati novac i

37 (M. Šakota), 90. obljetnica spašavanja od gladi naroda u Hercegovini, str. 67-69; Isti, Djeca iz Brotinja u Slavoniji, *Godišnjak župe sv. Blaža*, Gradnići, br. 2 (2005.), str. 31-33.

38 D. Mandić, *Putovanje hercegovačke djece u Hrvatsku*. Put druge skupine, str. 224, 226.

39 J. Boras, Četvrto putovanje hercegovačke djece u Slavoniju i Hrvatsku, str. 7-9.

njime raspolagati, također gvardijan i župnici, “a samo nekolicina nas koji smo u samostanu” ne mogu primati i držati novac. Protiv toga su se načelno pobunili profesori u Širokom Brijegu i u Mostaru, jer je takva praksa upravo njih najviše pogađala.⁴⁰ Zbog toga je fra Didak s još dvojicom gimnazijskih profesora dao ostavku na profesorsku službu i ‘stavio se na raspolaganje’.⁴¹ Pa ipak je generalni vizitator, koji je došao u Hercegovinu tri mjeseca kasnije, popustio pred profesorskim zahtjevima, te se stvar smirila i oni su ostali u Širokom Brijegu.⁴² Tako se sve privremeno slegnulo – ali samo do sljedeće godine.

Ovoga puta sukob je kulminirao zbog neslaganja unutar samoga samostana u Širokom Brijegu. Fra Didak i nekolicina profesora bili su iznimno nezadovoljni stanjem samostana, koji je bio u bijednom stanju. Ovako je pisao fra Didak: “Gledajte gdje stojimo, u jednoj smrdljivoj i skroz zapuštenoj staji, koji vidi svaki koji samo oči ima.” A uprava samostana i Provincije odlučila se za izgradnju nove crkve u Širokom Brijegu, namjesto da se najprije samostan dovede u stanje dostojno boravka čovjekova. “Pa da na to jid ne uzavre u čovjeku tim više kad se sjeti kako živu druga naša braća n. pr. u Mostaru oli na Humcu od koji[h] ne podnosimo ni mi manji trud. Tko da zamjeri dakle onomu komu neprestano voda nad glavom tuče a po sobi miši i druga živina liže ako traži bolji stan nego je ovaj samostan? Zašto ga izbjegavaju svi oni koji mogu.” U istome dopisu fra Didak navodi i drugi razlog pobune svoje i svojih kolega profesora, a to je nebriga uprave Provincije za napredak gimnazijalnoga zavoda, a “navlastito što se tiče sgrade i uzposobljenja učitelja. Bez čega čast i poštenje svakom protivnom mnenju ja nemogu pojmit napredka ovog toli mi milog i korisnog zavoda.”⁴³ Zbog svega toga fra Didak daje ostavku na profesorsku službu.⁴⁴ Na to ga je uprava Provincije na sjednici od 3. svibnja postavila za kapelana u rodnu župu Gradniće. Taj je potez uprave fra Didak podnio veoma teško, o čemu piše članovima uprave: “Neima sumnje, da to moje premještanje narod koji me pozna drži kaznom za

40 Fra Didakovo pismo fra Radoslavu Glavašu od 24. travnja 1899. (Arhiv Provincije: SP, sv. 57, ff. 4-5a).

41 Fra Didakov dopis fra Jerki Ljubiću, definatoru, od 7. svibnja 1899. (Arhiv Provincije: SP, sv. 57, ff. 71-73).

42 Fra Didakovo pismo fra Radoslavu Glavašu od 12. kolovoza 1899. (Arhiv Provincije: SP, sv. 57, ff. 6).

43 Fra Didakov dopis upravi Provincije od 4. svibnja 1900. (Arhiv Provincije: SP, sv. 16, ff. 96-97). Radi se o naknadnim pojašnjenjima.

44 Fra Didakov dopis upravi Provincije od 30. travnja 1900. (Arhiv Provincije: SP, sv. 16, f. 95). Na dopisu je fra Didak pogrešno stavio datum 30. svibnja, što nikako ne može biti.

kakov zločin. Nakon pet godina robovanja, da tako rečem za kapelana, i to gdje? Za višu sramotu u Gradnici gdje me pozna malo i veliko, gdje ni župnikom ne bi rad bio.(...) Kad ste već držali mene nesposobnim za župsku službu, zašto me niste metnuli barem u Konjic oli Županjac, gdje me nitko ne pozna i gdje bi se mogao oporavit. Tad Vam se ni javio ne bi, premda bi me i to ogorčalo. Nu ovo što je drugo nego ubojstvo, nego smrt i moralna i fizična, koja kamo sreće da hoće brzo nadoć.⁴⁵

Fra Didak ipak nije pošao za kapelana u Gradnici, i to zahvaljujući intervenciji trojice njegovih kolega: fra Krunoslava Hromića, fra Pilipa Bebeka i ravnatelja fra Miroslava Matijevića, koji su u svibnju (nema datuma!) 1900. uputili upravi Provincije dopis u kojemu izjavljuju da je svaki od njih – radi dobra Provincije – spreman bivšem učitelju fra Didaku Buntiću ustupiti svoje učiteljsko mjesto, jer je fra Didak “nuždan, hoćemo li uzdržat već osnovanu nižu gimnaziju”, dok nijedan od njih nije prijeko potreban. Ako ne usvoje njihovu prošnju, neka barem zamole kod Zemaljske vlade da ubuduće ne izašilje svoje povjerenike na godišnje učeničke ispite, da se ne bi blamirali, budući da nitko od profesora ne zna ni slova grčkoga jezika. Na poledini istoga dopisa zapisano je kako bi Hromić išao za kapelana u Gradnici, a Pile Bebek bi preuzeo njegovu službu učitelja osnovne škole u Širokom Brijegu.⁴⁶ I uistinu je fra Krunoslav Hromić pošao u Gradnici, gdje je ostao godinu dana u službi kapelana (1900./01.).⁴⁷ Tako je fra Didak ipak ostao u službi profesora u Širokom Brijegu, sve do 1919. godine.

Odnos prema rodnoj župi Gradnici

Danas nije posve jasno je li fra Didak imao ikakva udjela u dokinuću i ponovnoj uspostavi svoje rodne župe Gradnici. Naime, godine 1918. dokinuta je župa Gradnici, a na tom su prostoru osnovane tri nove župe: Čitluk, Dobro Selo i Blizanci. Sjedište stare broćanske župe, skupa s matičnim knjigama, preneseno je iz Gradnica u Čitluk.⁴⁸

45 Fra Didakov dopis upravi Provincije od 4. svibnja 1900. (Arhiv Provincije: SP, sv. 16, f. 96).

46 Arhiv Provincije: SP, sv. 16, f. 92.

47 R. Jolić, Župa Brotnjo kroz povijest, *Godišnjak župe sv. Blaža*, br. 4, Gradnici, 2007., str. 48.

48 Zapisnik o razdiobi inventara župe Gradnici od 10. lipnja 1918. (Arhiv Provincije: SP, sv. 50, f. 76); (D. Mandić), *Schematismus almae missionariae provinciae O.F.M. in Hercegovina, Sarajevo, 1933.*, str. 50; (I. Bagarić), *Šematizam franjevačke provincije Uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977.*, Mostar, 1977., str. 59.

Razlog tome zacijelo je bila činjenica da su Gradnići ostali izvan glavnih putova, u slijepom kutu, a Čitluk je postajao prirodno središte čitavoga područja župe, na važnom prometnom pravcu od Mostara prema Ljubuškom.⁴⁹ Međutim, nakon pobune župljana iz Gradnića i okolnih sela,⁵⁰ samo dvije godine nakon toga opet je uspostavljena najprije samostalna kapelanija, a potom i župa Gradnići.⁵¹ Sada je župa Gradnići “ostala mala, neznatni komadić nekada velike župe. I ta već patuljasta župa smanjila se (doduše ne mnogo) 1973: zaselak Vidovići pridružio se župi Ploče. U okviru župe Gradnići ostaše samo mala sela Gradnići, Paoča i Gornja Blatnica.”⁵²

Fra Didak vjerojatno nije izravno sudjelovao u dokuću Gradnića ili, bolje, u premještanju sjedišta župe u Čitluk, ali u ponovnoj uspostavi sigurno jest, jer je tada (1920.) obnašao službu provincijala hercegovačkih franjevacu, pa je svakako imao utjecaj na tu odluku. Poznato je da je i prvome župniku novouspostavljene kapelanije/župe Gradnići, fra Gojku Penaviću (1920.-1924.), novčano pomogao u nekim građevnim pothvatima. Tako je zapisano u Šematizmu iz 1933. godine: “Prvi župnik obnovljene župe fra Gojko Penavić, vlastitim radom i zalaganjem, pomognut od vjernog naroda i provincijalnoga ministra fra Didaka Buntića temeljito je obnovio i uresio staru crkvu (*oratorium*) potrošivši 80.000 kruna jugoslavenske valute.”⁵³ Zacijelo iz istoga vremena potječu i vitraji u staroj župnoj crkvi, a ne treba sumnjati da su oni izrađeni i postavljeni najviše zalaganjem samog fra Didaka, jer su u to vrijeme vitraji u Hercegovini bili prava rijetkost. Na jednome vitraju, štoviše, stoji natpis da ga je darovao fra Didak Buntić.

Vrijedno je spomenuti da se u župnom uredu u Gradničima čuva jedna pohabana stara bilježnica u kojoj je fra Gojko Penavić, počevši od 1920., zapisivao neke podatke. Tu se nalazi i prijepis (ili koncept) njegovoga dopisa provincijalu, fra Didaku Buntiću, iz 1922. godine (svakako, s početka te godine, jer je fra Didak u veljači 1922. umro), u kojem se fra Gojko žali na stanje u kojem se – ni kriv ni dužan – našao, a sve to vezano s dokidanjem i ponovnom uspostavom župe Gradnići. Piše o teškom stanju zbog ne-

49 (I. Bagarić), Šematizam iz 1977., str. 59.

50 Dopis Pere Zubca, glavara sela Gradnići iz srpnja 1918. i odgovor provincijala, fra Didaka Nevistića, od 10. srpnja 1918. (Arhiv Provincije: SP, sv. 50, f. 89-90).

51 (D. Mandić), Schematismus iz 1933., str. 50.

52 (I. Bagarić), Šematizam iz 1977., str. 59.

53 (D. Mandić), Schematismus iz 1933., str. 50.

vraćenih matica i ljutnje Gradničana što im je bila dokinuta župa i što im matice još nisu bile vraćene. Molio je, piše, više puta dosad provincijala fra Didaka “da on to već jedamput riješi”, to jest da se matice vrate u Gradniće, “što mi je uvijek rekao da se strpim i da će se riješiti”.⁵⁴ A činjenica jest da je fra Didak, kao provincijal, nastojao da se matične knjige vrate Župnom uredu u Gradničima. O tome je 13. studenog 1920. poslao i dopis čitlučkom župniku, fra Pašku Martincu. Na to je fra Paško 27. studenog poslao veoma oštar odgovor u kojem provincijala fra Didaka optužuje za diskriminaciju, pristranost i lokal-patriotizam. Piše da provincijal ne poštuje crkvene odredbe, poglavito činjenicu da su Gradničani samo kapelanija i da se župničke poslove može obavljati samo preko njega. Očito je da on “residencijalnu župu” u Čitluku smatra baštiničom stare broćanske (gradničke) župe. Stoga je spreman prije otići sa župe negoli predati matice Župnom uredu u Gradničima.⁵⁵

U spomenutu je bilježnicu fra Gojko upisivao krštenja, sprovode, vjenčanja – jer matice nisu bile vraćene iz Čitluka – u razdoblju od 1920. do rujna 1923. godine. Tako je sigurno da fra Didak za svoga života nije uspio u nakani da se matične knjige vrate u Gradniće. Nije sigurno kada su vraćene – možda upravo u rujnu 1923., ali je sigurno da neke matice nikada nisu vraćene Gradničima, jer su čitlučki župnici jednostavno nastavili voditi podatke u već postojeće matice. Tako se do danas u Župnom uredu u Čitluku čuva Matica krštenih, sv. VIII (1913.-1940.) i Matica vjenčanih, sv. V (1907.-1947.), dok je Matica umrlih, sv. V (1904.-1941.) vraćena, iako je gradnički župnik – dok nije imao matice – započeo voditi novi svezak, sv. VI (1920.-1946.). Starije matice, počevši od 1775. godine, danas se nalaze u Župnom uredu u Gradničima.

SMRT U BROTNJU

Slučaj je htio da je fra Didak preminuo u Brotnju, u Čitluku, u župnoj kući (kapeli), u kojoj se tada nalazila i kapelica, molitveni prostor, jer župne crkve nije bilo. Upravo tu staru župnu kapelu u novije vrijeme obnavlja fra Kornelije Kordić iz Župnog ureda u Čitluku. Fra Didakova smrt bila je veliko iznenađenje za sve, jer je preminuo u naponu snage, u 51. godini života, kao i težak udarac za

54 Arhiv župnog ureda Gradnići: Knjiga za sve od mojega dolaska i nastupa 1-V-1920. (vodio fra Gojko Penavić).

55 Arhiv Provincije: SP, sv. 53, f. 250.

hercegovačke Hrvate, kojima je fra Didak bio najjači oslonac, vođa i pomoćnik. Pa ipak, njegovo zdravlje nipošto nije bilo čelično, kako je možda izvana izgledalo. O tome najbolje svjedoči nekoliko dopisa koje je iz Beča uputio fra Franjo Ivanković u ožujku 1918. godine. Najprije je javio kako je fra Didak teško bolestan i nalazi se u bolnici Milosrdne braće u Beču. Kasnije je fra Franjo javio da je riječ o upali pluća, ali da se fra Didak već bolje osjeća te da će se uskoro vratiti u Hercegovinu. Konačno je fra Franjo telegramom javio da je fra Didak izišao iz bolnice i otputovao iz Beča.⁵⁶ Za njegovu su preranu smrt svakako – osim navedene, kao i drugih bolesti koje je prebolio, zacijelo u najvećoj mjeri bez bolnice i liječnika – najzaslužniji veliki životni naponi i život bez odmora, kakvim je fra Didak desetljećima živio.

Smrt i sprovod

Fra Didak je umro, mogli bismo s pravom reći, na radnome mjestu, ispitujući mogućnosti za regulaciju Čitlučkoga polja. Naime, 3. veljače 1922. hercegovački je provincijal fra Didak Buntić pošao u Čitluk, gdje se toga dana slavi zaštitnik župe, sv. Blaž, i gdje se okupi velik broj ljudi (nakon što je sjedište župe iz Gradnića preneseno u Čitluk, Čitluk je preuzeo i patrona župe, sv. Blaža). Želio je nakon mise razgovarati s narodom o uređenju polja, a s njim je bio i nadzornik vodene sekcije za Hercegovinu, gosp. Göhrlich, kao i kandidat medicine, P. Jerkić. Nakon mise i ručka u Čitluku fra Didak je oko 4 sata poslijepodne s prатnjom pošao na teren, u polje. Tamo mu je pozlilo, osjećao je pritisak u grudima i slabo kolanje krvi u rukama i nogama. Stoga se odmah vratio u župnu kuću u Čitluku, a već oko 5 sati bolest se naglo pogoršala te je zbog srčane kapi uskoro ispustio dušu. Prije toga mu je čitlučki župnik fra Paško Martinac uspio podijeliti sv. odrješenje i posljednju pomast. Vijest o smrti fra Didaka Buntića, “oca Hercegovine” i “spasitelja sirotinje”, duboko je potresla čitavu Hercegovinu i sve one koji su ga poznavali i čuli za njegova silna djela.⁵⁷ “Širokobrižani željeli su, da fra Didak bude megju njima pokopan, jer je tamo razvijao najveću djelatnost kao dugogodišnji direktor franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu. Isto su tako gragjani grada Mostara željeli, da ovaj veliki hrvatski muž bude pokopan

56 Arhiv Provincije: SP, sv. 50, ff. 228, 229, 230.

57 O. fra Didak Buntić (osmrtnica), *Narodna sloboda*, god. IV, br. 5 (Mostar, 4. II. 1922.), str. 1; Smrt i pogreb Fra Didaka Buntića, *Narodna sloboda*, god. IV, br. 6 (Mostar, 9. II. 1922.), str. 1.

megju njima. Megjutim seljaci sa Čitluka, Megjugorja i cijeloga Brotnja zatražili su, da smrtni ostanci fra Didakovi počivaju u njihovoj sredini. Tu je i njegova rodna seljačka kuća, tu je on i završio svoj patnički život u radu za narod, pa neka tu počivaju njegove kosti. Oni će ih čuvati kao najveću svetinju.”⁵⁸

Sprovod mu je bio uistinu veličanstven. Pokopan je 5. veljače na čitlučkom groblju Podadvor. “Na pogrebu se pokazalo, koliku je ljubav uživao fra Didak u Hercegovini. Već od ranog jutra u nedjelju dolazile su ogromne mase seljaka na Čitluk, da iskažu posljednju počast velikom pokojniku. Seljaci i seljanke, mladići i djevojke na glas su naricali pred njegovim odrom, koji je bio smješten u maloj kapelici čitlučke župe.(...) Misi je prisustvovalo oko 5 tisuća naroda. Seljaci su donijeli mrtvo tijelo pokojnika iz župne kapelice na groblje i položili ga pred oltar.” Misu zadušnicu služio je fra Jerko Boras, generalni vikar Mostarsko-duvanjske biskupije, a nazočan je bio i biskup, fra Alojzije Mišić, koji je izrekao govor. Bili su nazočni i brojni drugi izaslanici, kako iz crkvenog tako iz političkog i društvenog života. Osobito je dirljiv govor izrekao efendija Salih Baljić, narodni poslanik Jugoslavenske muslimanske organizacije, koji je rekao: “Muslimani, kao jedan dio hrvatskoga naroda, naročito te žale i iskreno oplakuju, jer si dobrim savjetom i vrućim zagovorom mnogomu izlazio u susret i pomagao.” Narodni zastupnik dr. Janko Šimrak govorio je u ime Hrvatske pučke stranke, kojoj je pripadao i fra Didak, te predložio da se “na spomen fra Didaka Buntića podigne zavjetna crkva”.⁵⁹

Mauzolej ili zavjetna crkva u Čitluku

Šimrakovoj ideji da se fra Didaku u čast podigne spomen-crkva priklonio se i crkveni odbor iz Čitluka, na čelu sa župnikom fra Paškom Martincem. Tomu se nije ni čuditi, jer u to vrijeme Čitluk nije imao crkvu, pa bi župa uz izraz zahvalnosti prema velikom pokojniku imala i silnu praktičnu korist od nove crkve. Tako je Odbor samo tjedan dana po fra Didakovu sprovodu pisao upravi Provincije: “Po prijedlogu dr. Šimraka, a i naša je vruća želja da se mjesto spomenika blagopokojnomu fra Didaku Buntiću podigne župna crkva; pa jer tako što nije živ proizveo, proizvede mrtav. Uvjereni smo da će se s pomoću Božjom

58 Smrt i pogreb Fra Didaka Buntića, *Narodna sloboda*, god. IV, br. 6 (Mostar, 9. II. 1922.), str. 1.

59 Smrt i pogreb Fra Didaka Buntića, *Narodna sloboda*, god. IV, br. 6 (Mostar, 9. II. 1922.), str. 2.

i ta naša želja povoljno izvršiti; a sa Vaše strane molimo potvrdu i preporuku.”⁶⁰

Postojala je međutim i druga ideja: da se, naime, fra Didaku u Brottnju podigne nadgrobni spomenik (mauzolej), na groblju Podadvor. Već 21. veljače sastao se “Glavni odbor u Mostaru za nadgrobni spomenik Fra Didaku Buntiću u Brottnju” te preko *Narodne slobode* (glasila Hrvatske pučke stranke za Hercegovinu) uputio poziv, u kojem se kaže: “Božjom voljom zaklopio je Fra Didak Buntić utrugjene svoje oči usred svojeg Brottnja, u blizini kolijevke svoje. I rodbina i narod i starešinstvo odlučise jednodušno, da mrtvi ostanci velikog Pokojnika počivaju u užem mu zavičaju, na groblju ‘Podadvor’ na Čitluku, gdje se sastaju putevi iz srednje Hercegovine i cijeloga Brottnja, gdje je on ugledao svjetlo i proveo mladenačke dane, gdje mu se je stvorila i ojačala velika njegova ljubav za narod, koja mu je dala snage da izvede velebno djelo uspješnoga kulturnog, nacionalnog, prosvjetnog i ekonomskog rada. Da i vanjskim činom iskažemo zahvalnost neumrlom narodnom borcu i radniku, sastadosmo se u odboru mi potpisani njegovi zemljaci bez razlike mišljenja i političkog osvjedočenja, da mu na grobu podignemo trajan spomenik, dostojan njegovog imena, kao živi znak narodne ljubavi, kao sveti simbol, na kojem će buduća naša pokoljenja primati žar i radnu energiju za dobrobit i napredak roda svoga.” Predsjednik odbora bio je fra Ambro Miletić, a članovi ugledni franjevci i svjetovnjaci.

Od ovih velikih dviju ideja nije međutim ostvareno ništa! Teško je danas znati gdje je zapelo, ali je sigurno jedan od glavnih razloga bio nedostatak sposobnog organizatora. Jer najveći organizator bio je pod zemljom – upravo fra Didak Buntić, kome je, evo, sada u čast trebalo nešto velikoga podići.

Istina, od podizanja mauzoleja nije se tako brzo odustalo, pa još iz 1928. imamo podatak da je inženjeru Borasu 16. travnja Provincijalat isplatio “akontaciju na honorar za tehničke radove oko podizanja Fra Didakova mauzoleja na Čitluku”.⁶¹ Dvije godine kasnije provincijal fra Dominik Mandić započeo je s konkretnim koracima za ostvarenje te ideje. Pronađen je najprije sponzor – fra Bono Andačić, hercegovački franjevac na službi u Americi, rodom također Brottnjak. Za nadzornika gradnje provincijal je imenovao fra Iliju Rozića, župnika u Blizancima, te mu naložio da odmah započne s pripremanjem građe: pržine, klaka i sitno istučenog šodera. Cement i željezo naručit će

60 Arhiv Provincije: SP, sv. 58, f. 94.

61 Dopis ing. Borasa Provincijalatu (Arhiv Provincije: SP, sv. 75, f. 343).

provincijal u Mostaru.⁶² I to je, međutim, sporo napredovalo, tako da fra Ilija Rozić tek nakon godinu i pol javlja provincijalu da je dovršeno kopanje kanala u grobnici pok. fra Didaka te da se isplati zaostatak Juri Šetki iz Čitluka za to kopanje.⁶³ Na tome je i stalo: uprava Provincije konačno je odlučila da se na Čitluku ne gradi ništa, nego da se tijelo fra Didakovo prenese u Široki Brijeg, u crkvu koju je on sam gradio.⁶⁴

Brotnjo se tako baš i nije proslavilo u podizanju obilježja svome velikom zemljaku. Prvi je spomenik sagrađen tek 85 godina nakon njegove smrti, i to zalaganjem gradničkog župnika, fra Marinka Šakote. Spomenik koji predstavlja fra Didaka kao spasitelja gladne djece rad je ak. kipara Petra Dolića iz Zagreba, a spomenik je otkrio zagrebački gradonačelnik Milan Bandić 6. listopada 2007. Nalazi se pokraj župne crkve u Gradničima.⁶⁵ Još je, međutim, veći "spomenik" fra Didaku godišnja manifestacija koja se, evo, već petu godinu održava u Gradničima, također pod fra Marinkovim vodstvom.⁶⁶ Istina, još su prije spomenika bila postavljena dva spomen-obilježja, jedno u Gradničima, drugo u Paoči. Naime, godine 1971., prigodom 100. obljetnice fra Didakova rođenja i 50. obljetnice smrti, na staroj župnoj kući u Gradničima, na onoj, dakle, u kojoj je kršten, postavljena je mala spomen-ploča. Godine 1995. u rodnom fra Didakovu selu Paoči, u blizini njegove rodne kuće, podignuto je spomen-obilježje u čast fra Didaku Buntiću, s natpisom.⁶⁷ Spomen-ploča s fra Didakovim reljefnim poprsjem rad je ak. kipara B. Pešorde, a cijeli je projekt rađen u organizaciji i pod vodstvom fra Šimuna Šite Ćorića, rodom također iz Paoče. Čitava je "građevina" rađena prema fra Šitinoj ideji, a posao su izveli domaći kamenoklesari. Svemu ovome valja nadodati da osnovna škola u Čitluku s ponosom nosi ime fra Didaka Buntića.

62 Provincijalov dopis fra Iliji Roziću od 27. srpnja 1930. (Arhiv Provincije: SP, sv. 84, f. 171).

63 Arhiv Provincije: SP, sv. 94, f. 236.

64 O toj crkvi gl. A. Nikić, *Širokobriješka bazilika – majka mučenika 1905. – 1945. – 2005.*, Mostar, 2005. U prigodi 100. obljetnice početka gradnje održan je znanstveno-stručni skup u Širokom Brijegu, u lipnju 2005., a sljedeće godine objavljeni i radovi s toga skupa: *Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu 1905. – 2005.*, Široki Brijeg, 2006.

65 M. Šakota, Dani fra Didaka Buntića, *Godišnjak župe sv. Blaža*, br. 4, Gradnići, 2007., str. 12-14.

66 Usp. *Godišnjak župe sv. Blaža*, Gradnići, br. 2/2005., 3/2006., 4/2007., 5/2008.

67 B. Buntić, Fra Didak Buntić, *Godišnjak župe sv. Blaža*, br. 1, Gradnići, 2004., str. 9.

Odluku o prenošenju kostiju fra Didaka Buntića iz Čitluka u Široki Brijeg donijela je uprava Provincije, na čelu s provincijalom fra Matom Čuturićem, 1934. godine. U provincijalovu dopisu biskupu fra Alojziju Mišiću od 29. rujna 1934. stoji: "Davna je želja naše provincije, te svega naroda u Širokom Brijegu, da se kosti zaslužnoga muža Fra Didaka Buntića prenesu iz Čitluka u Široki Brijeg. To je i zaključak našega ovogodišnjega kapitula! Stoga molim Vašu Preuzvišenost, da ekshumaciju na Čitluku dozvoli i pokop u crkvi na Širokom Brijegu, koju je on gradio, to će zaslužnom Fra Didaku biti najbolji spomenik, a narod će to srdačno pozdraviti. Ovim ujedno molim Vašu Preuzvišenost, da sahranu obavi na Širokom Brijegu."⁶⁸

Pa ipak, i ostvarenje ove odluke išlo je veoma sporo: do konačnog prijenosa kostiju proći će više od četiri godine! Njegovo je tijelo iz čitlučkoga groblja preneseno najprije u Mostar, 22. lipnja 1938., gdje je počivalo gotovo čitavo ljeto na mostarskom groblju Šoinovac, a onda je 9. listopada iste godine svečano preneseno u Široki Brijeg i položeno u fra Didakovo crkvi posvećenoj Uznesenju Blažene Djevice Marije na nebo.⁶⁹

Kao što je fra Didak nakon 12 godina života u Paoči kao dječak otišao u Široki Brijeg i tu proveo gotovo čitav aktivan život, sada se, nakon 16 i pol godina počinjanja u bročanskoj zemlji, na čitlučkom groblju Podadvor, opet "preselio" u Široki Brijeg, u veličanstvenu crkvu, izgradnju koje je sam vodio. Tu njegovo tijelo počiva do danas.

ZAKLJUČAK

Fra Didak Buntić zacijelo je jedan od najvećih Brotnjaka, kao i uopće Hercegovaca, otkako postoje pisana vrela i pisana povijest Brotnja. Ipak, njegov je život bio tek u neznatnoj mjeri povezan s rodnim mu krajem. Tu je proveo 12 godina života kao dječak, a nakon smrti, u Brotnju mu je tijelo počivalo 16 i pol godina. Iako je fra Didak svoj aktivan život u najvećoj mjeri proveo u Širokom Brijegu, ipak nikada nije zaboravio rodnoga Brotnja, što se može vidjeti iz brojnih, ovdje navedenih, primjera, a poglavito iz njegove brige za opismenjivanje bročanskog pučanstva, kao i spašavanja gladne djece iz bročanskih

68 Arhiv Provincije: SP, sv. 106, f. 3.

69 Zadnje triumfalno putovanje blagopokojnog Fra Didaka Buntića iz Mostara na Široki Brijeg, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1938., str. 347-348 (fotografije str. 340-341; br. 2/1939., str. 48-50).

sela. Svakako je simbolično da je preminuo u neposrednoj blizini svoje rodne kuće, i to na "radnom zadatku", istražujući mogućnost meliorizacije Čitlučkog polja. Iako je bilo više pokušaja da se u Brotnju sagradi kakav doličan spomenik: crkva, mauzolej, spomenik u čast tomu velikom sinu Brotinja, ništa od toga nije ostvareno, sve do najnovijeg doba. Ali iza fra Didaka ostala su velika djela njegove ljubavi i skrbi za hercegovačkog čovjeka, i to u vrijeme dvaju državnih sustava koji nisu nimalo išli na ruku bosansko-hercegovačkom Hrvatu katoliku. K tome, iza fra Didaka je ostala i veličanstvena građevina širokobriješke crkve, u kojoj od 1938. počiva i njegovo tijelo.

LITERATURA I IZVORI

ARHIV ŽUPE BROTNJO-GRADNIĆI, Matica krštenih.

ARHIV ŽUPE BROTNJO-GRADNIĆI, Matica vjenčanih.

ARHIV ŽUPE BROTNJO-GRADNIĆI, Knjiga za sve od mojega dolaska i nastupa 1-V-1920. (vodio fra Gojko Penavić).

ARHIV (HERCEGOVAČKE FRANJEVAČKE) PROVINCIJE, MOSTAR, Spisi Provincije, sv. 16, 48, 50, 57, 58, 75, 84, 94, 106.

ARHIV OSNOVNE ŠKOLE "FRA DIDAK BUNTIĆ" U ČITLUKU, Narodna osnovna škola u Gradnicima: Glavni imenik školske mladeži (od 1. X. 1881. do 31. VIII. 1826.).

BAGARIĆ, I. (1977.), *Šematizam franjevačke provincije Uznesenja Bl. Dj. Marije u Hercegovini 1977.*, Mostar.

BORAS, J. (1918.), Četvrto putovanje hercegovačke djece u Slavoniju i Hrvatsku, *Kršćanska obitelj*, 1: 7-9.

BUNTIĆ, B. (2004.), Fra Didak Buntić, *Godišnjak župe sv. Blaža*, 1: 8-9.

BUNTIĆ, D., Bezakonja u Bosni i Hercegovini. Govor narodnog poslanika HPS fra Didaka Buntića u Nar. Predstavništvu, *Narodna sloboda*. Glasilo Hrvatske pučke stranke za Hercegovinu, Mostar, god. II, br. 49 (20. X. 1920.), str. 1-2.

BUNTIĆ, D., Izvještaj o radu mjesnog odbora "H.N.Z." na Širokom Brijegu 25. travnja 1914. (nastavak), *Hrvatska narodna zajednica* (Glasilo HNZ na BiH). List za prosvjetu i gospodarstvo, br. 13/1914., Sarajevo (15.7.1914.), str. 203-206; br. 12/1914. (30.7.1914.), str. 182.

BUNTIĆ, D., Povodom 10-godišnjice smrti Fra Didaka Buntića. Historička spomenica Fra D. Buntića ministru Burianu, *Jugoslavenski list*, 2. februara 1932., str. 9-10.

ČORIĆ, D. (1978.), Fra Didak Buntić – dobrotvor Hercegovine, u: D. Čorić (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine* (str. 9-19), Zagreb – Mostar.

DOBRŽANSKI, I. (1914.), *Seljačke škole Hrvatske narodne zajednice. Najbolji način za suzbijanje analfabetizma*, Sarajevo.

F. B. S. (= fra B. SMOLJAN) (1917.), Hercegovачka djeca u Slavoniji, *Kršćanska obitelj*, 9-10: 194-196.

GAVRAN, I. (1996.), *Putovi i putokazi*, sv. II, Sarajevo.

Godišnjak župe sv. Blaža, Gradnići, br. 2/2005., 3/2006., 4/2007., 5/2008.

JOLIĆ, R. (2005.), Franjevački grobovi u Hercegovini, *Hercegovina franciscana*, 1: 132-163.

JOLIĆ, R. (1993.), *Župa Kongora (uz 75. obljetnicu postojanja) 1917. – 1992.*, Tomislavgrad.

JOLIĆ, R. (2006.), Matične knjige: svjedoci povijesti, *Godišnjak župe sv. Blaža*, 3: 52-60.

JOLIĆ, R. (2007.), Župa Brotnjo kroz povijest, *Godišnjak župe sv. Blaža*, 4: 38-48.

MANDIĆ, D. (1917.), Putovanje hercegovачke djece u Hrvatsku. Put druge skupine, *Kršćanska obitelj*, 11: 223-226.

MANDIĆ, D. (1933.), *Schematismus almae missionariae provinciae O.F.M. in Hercegovina*, Sarajevo.

MANDIĆ, D. (1938./39.), Franjevačke škole u Hercegovini, *Stopama otaca* (Almanah hercegovачke franjevačke omladine), V: 58-61.

- MANDIĆ, D. (1962.), *Chroati catholici Bosnae et Hercegovinae in descriptionibus annis 1743 et 1768 exaratis*, Chicago-Roma.
- MANDIĆ, N. (2001.), *Podrijetlo hrvatskih starosjedilačkih rodova u Brotnju, Mostar – Brotnjo*.
- MARINČIĆ, I. (1917.), Putovanje hercegovačke djece u Hrvatsku. Put treće skupine, *Kršćanska obitelj*, 12: 246-250.
- MARKOVIĆ, S. (1918.), Među hercegovačkom djecom u Slavoniji, *Kršćanska obitelj*, 3: 40-44.
- NIKIĆ, A. (1974.), *Godine gladi*, Duvno.
- NIKIĆ, A. (2005.), *Širokobriješka bazilika – majka mučenika 1905. – 1945. – 2005.*, Mostar.
- NIKIĆ, A. (1978.), Život i rad fra Didaka Buntića, u: D. Ćorić (ur.), *Fra Didak Buntić. Spomenica o 60. obljetnici spasavanja gladne djece iz Hercegovine* (str. 37-46), Zagreb – Mostar.
- PECO, E. (1971.), *Osnovno školstvo u Hercegovini za vrijeme austro-ugarske vladavine*, Sarajevo.
- POPOVIĆ, J. (1935.), Ljetni stanovi na planinama Plasi, Muharnici i Čvrnsnici, *Glasnik Zemaljskog muzej* (Sarajevo), XLVII, str. 117-146 + table XI-XIV.
- POPOVIĆ, J. (1936.), Ljetni stanovi na planinama Vranu, Čabulji i Maloj Čvrnsnici, *GZM*, XLVIII, druga sveska (za prirodne nauke), str. 63-97 + table V-VII.
- POPOVIĆ, J. (1937.), Ljetni stanovi na planinama Raduši i Ljubuši, *GZM*, XLIX, druga sveska (za prirodne nauke), str. 65-111 + table IV-VII.
- RASPUDIĆ, E. (2004.) *Povijest školstva u Brotnju, Brotnjo* (Čitluk!).
- ŠAKOTA, M. (2007.), 90. obljetnica spašavanja od gladi naroda u Hercegovini, *Didak. Glasilo "Dana fra Didaka Buntića"*, II (2).
- ŠAKOTA, M. (2005.), Djeca iz Brotnja u Slavoniji, *Godišnjak župe sv. Blaža*, 2: 31-33.
- ŠAKOTA, M. (2007.), Dani fra Didaka Buntića, *Godišnjak župe sv. Blaža*, 4: 12-19.

VIŠE AUTORA (2006.), *Sto godina nove crkve na Širokom Brijegu 1905. – 2005.*, Široki Brijeg.

--- Andrija Kiš i Nikola Glavinić, *Kršćanska obitelj*, br. 2/1918., str. 24-26.

--- O. fra Didak Buntić (osmrtnica), *Narodna sloboda*, god. IV, br. 5 (Mostar, 4. II. 1922.), str. 1.

--- Smrt i pogreb Fra Didaka Buntića, *Narodna sloboda*, god. IV, br. 6 (Mostar, 9. II. 1922.), str. 1-3.

--- Zadnje trijumfalno putovanje blagopokojnog Fra Didaka Buntića iz Mostara na Široki Brijeg, *Kršćanska obitelj*, br. 11/1938., str. 347-348 (fotografije str. 340-341; br. 2/1939., str. 48-50).